

Spoštovane gospe, spoštovani gospodje, gospod župan,¹

Postojna praznuje 100. obletnico svojega obstoja kot mesto. Naselbina pa je seveda mnogo starejša, celo zelo stara. V teku tisočletij se je na tem prostoru zgodilo marsikaj. Zgodovina nam je nekaj drobcev preteklosti, predvsem bolj nedavne, ohranila, in to so dragocenosti, ki jih je treba visoko ceniti. Kraj, v katerem človek živi, še posebno pa rojstni kraj, je zelo blizu srca. Gospod župan me je naprosil, da spregovorim nekaj besed o *vrednotah*. Dom je svet kraj, in je vrednota, gotovo toliko stara, kot je človeški rod. Vaše mesto ni samo očarljivo, ponaša se s svetovnimi znamenitostmi, s pravljичnim podzemljem, ki si ga ogledujejo milijoni turistov z vsega sveta. Ime Postojna je najbrž znano več ljudem kot ime naše države.

Spoštovani, danes mnogi govorijo o vrednotah. Govorijo tudi o etičnosti in o etiki. Sprašujete se, ali niso te besede začele zveneti nekam votlo, kot neke vrste prazno leporečje. Odgovor je jasen in je nikalen. Skozi zadnje čase pridobivajo prav te besede vse večjo težo. Manuel Barroso je zmagal že v prvem krogu volitev na račun programa, v katerem je dal na visoko mesto spoštovanje vrednot. Etika je bilo volilno geslo Angele Merkel. Znašli smo se v resnih časih, ko je treba na velika vprašanja, pomembna celo za preživetje naše civilizacije, poiskati nove odgovore. Vse več ljudi spoznava, da bodo te odgovore morale usmerjati vrednote. Da jim bo morala meje določiti etika.

Vendar je o vrednotah veliko zmedenega razmišljanja. Ali ima vsak človek pravico do svojih lastnih vrednot? Si lahko vsak sam postavlja lestvico in razvršča vrednote po svoje? Materialno blagostanje na primer je vrednota. Ali jo bomo postavili višje kot katero od drugih čislanih vrednot, na primer poštenje? Ali višje kot pravičnost, kadar gre za delitev dobrin, ki so jih soustvarjale generacije Slovencev?

Po poklicu sem zdravnik, in v medicini imamo etičnih vprašanj toliko, da je nanje težko odgovarjati sproti. Dobro zdravje je Slovencem ena najvišjih vrednot. Če bom huje zbolel na ledvicah, se lahko dialize rešim s presajeno ledvico. Težava je v tem, da je čakalna vrsta strašno dolga. Ali je prav, če si grem ledvico za nekaj tisoč evrov kupit v Turčijo, kamor specializirana mafija z avtobusi vozi mlade fante iz Ukrajine, da jim iz živega telesa za nekaj sto evrov izrezujejo ledvice in jih z velikim zaslužkom preprodajajo bolnikom iz bogatega dela sveta? In ko imam na skrbi bolnika, ki se mi zdi neozdravljivo bolan, ali je prav, da ga usmrtime z injekcijo? Njega odrešim predsmrtnega trpljenja, svojcem skrajšam mučno čakanje na smrt, zdravstveni blagajni pa prihranim čeden kupček denarja. Ali sem sploh dožan bolnika vprašati, če se s svojo usmrtiljivo strinja? In če sem znanstvenik, ali je prav, da se lotim pridelovanja

¹ Jože Trontelj, *O vrednotah*. Slavnostni govor ob končni slovesnosti praznovanja 100. obletnice Postojne kot mesta. Postojna, 14. maja 2010.

človeških zarodkov za raziskave? Ti zarodki ne bodo nikoli zrasli v otroke, bodo pa izpolnili neko koristno poslanstvo. Iz njihovih celic bomo morda pridelali nova zdravila za doslej neozdravljive bolezni. Z mešanjem človeških semenčic in živalskih jajčec ali matičnih celic ene in druge vrste bomo pridobili zanimiva nova bitja, živalsko-človeške križance, ki bodo uporabni na zelo različne načine: za posebno sposobne delavce, vojake, za športne ali celo seksualne igre. Etika in vest nam sicer pravita, da vse to ni brez problemov, a kolegi praktični etiki nam zagotavljajo, da je etično vse, kar je človeku koristno. Celo več, mnenja so, da je treba tradicionalno etiko in vest iz medicine čimprej izgnati.

Spoštovani, vse to se sliši kot znanstvena fantastika. A lahko vam zagotovim, da natanko tako razmišlja del zdravnikov, del znanstvenikov in del filozofov. Na srečo bolj majhen del. Ti so vsaj za zdaj v večini primerov in v večini delov sveta na drugi strani zakona. Zelo pomembno je, da tako tudi ostane. Zakonodajalec torej ne sme te meje premakniti, sicer bomo doživeli spremembe, ki bodo redkokomu všeč.

Tudi politiki izbirajo odločitve na podlagi tehtanja vrednot. Od teh izbir je v marsičem odvisno, kakšno bo naše vsakdanje življenje, kakšno bo celo življenje naših otrok. Kdaj bodo zaradi razvoja in novih delovnih mest žrtvovali neko veliko vrednoto naše kulturne in naravne dediščine? Kdaj in kje bodo dovolili pozidavo Krasa, ki ni samo po estetskih, geoloških in biotskih merilih edinstvena krajina, ampak je tudi izjemno občutljiva za malodane vse večje posege, ki zato pomenijo nepovratno žrtvovanje? Kdaj so ti interesi več kot samo kratkoživi pritisk kapitala? Ne tvegam veliko, če rečem, da nam bodo vnuki in pravnuki hvaležni za vsak hektar zemlje, ki ga bomo ubranili pozidavi in dokončnemu razvrednotenju. Ponekod po svetu, kjer se na enem kraju zbere toliko edinstvenih vrednot, že vedo: nedotaknjenost, gospodarstveniki rečejo nerazvitost, teh predelov je adut, ki mu cena strmo raste.

Vendar bodo mnogi politiki rekli: vse, kar lahko poveča BDP, je koristno in nobenemu razvoju se ne smemo odpovedati vnaprej zaradi nekakšnih vrednot. Materialna blaginja je namreč visoka vrednota, njeno merilo pa je BDP. Šele potem, ko bomo siti in premožni, se lahko začnemo pogovarjati tudi o drugih vrednotah. Tu Vam moram, spoštovani, povedati svoj ugovor.

Ugovor se imenuje Easterlinov paradoks. Ko so znanstveniki opazovali države, ki so v svojem razvoju lepo napredovale, so opazili, da je zadovoljstvo državljanov z življenjem raslo skupaj z BDP-jem, a samo do neke točke. Potem sta zadovoljstvo in sreča začela nazadovati. Ljudje so presenečeni opazili, da se plače nižajo, da raste brezposelnost, da postaja dostop do splošnih dobrin, kot sta dobro zdravstvo in socialno varstvo, vse težji. Tik pred krizo je Slovenija že prešla to točko Easterlinovega paradoksa.

Ob lanskem Božiču je britanski znanstvenik Richard Wilkinson s sodelavko izdal knjigo, ki je mnogim odprla oči. Raziskava skupine razvitih držav (kamor sodi tudi Slovenija), je pokazala, da se podobno razvite države močno razlikujejo po vrsti kazalcev blaginje, zdravja in sreče. Izkazalo se je, da o sreči ne odloča ne bogastvo, ne kultura, ne podnebje, ne prehrana, in ne tip vladavine. En sam dejavnik je, ki je zares odločilen: stopnja neenakosti med državljani. Za merilo neenakosti lahko vzamemo kar razliko med najvišjo in najnižjo plačo v državi. Družbe z večjimi razlikami so se pokazale kot slabe za skoraj vsakogar – za revne, za večinsko prebivalstvo in celo za bogate. Pripadnike bolj razslojenih družb so prizadeli skoraj vsi moderni socialni problemi pogosteje in močneje: slabo zdravje, nasilje, zloraba mamil, družbena osama, najstniške nosečnosti, samomorilnost, smrtnost novorojenčkov, duševne bolezni. Tako imajo Združene države Amerike, ki so po večini meril najbogatejša država na svetu, krajšo življenjsko dobo, več duševno motenih in več državljanov v zaporih kot katerakoli razvita država.

Uspešno gospodarstvo je torej lahko povezano s socialnim neuspehom države, če spodbuja preveliko neenakost državljanov. Še slabše je, da gospodarska uspešnost vse bolj temelji na neusmiljenem izčrpavanju ljudi in na vse bolj brezobzirnem izkoriščanju naravnih virov. Porabiti življenje za to, da si bomo lahko sproti kupovali najnujnejše za preživetje, če smo v spodnji plasti prebivalstva, ali za to, da si nagrajimo čimveč imetja, ki ga ne potrebujemo, če smo v zgornji plasti, oboje je zapravljeno življenje.

Iz tega razmišljanja sledi sklep, da moramo opustiti sedanji potrošniški slog življenja in slepi, absurdni egoizem, na katerem temelji današnje tržno gospodarstvo, da moramo začeti ustvarjati bolj prijazno družbo, ki bo znala živeti v ravnovesju z naravo in s samo seboj, v pravičnem redu, ki bo temeljil na pravilno uravnoteženih vrednotah. Željo *imeti* moramo zamenjati s ciljem *biti* – doseči samouresničitev in samoizpolnitev, kot meni filozof Erich Fromm. To bi prineslo več duševnega in telesnega zdravja, več zadovoljstva in več sreče. Ali smemo na to spremembo računati, ne ve nihče. Mnogi pa mislimo, da brez nje ne bo dolgoročnega preživetja naše civilizacije. Sam zaupam, da bo zmagalo dvoje: modrost, ki je tudi v današnjem zmedenem svetu ni tako malo, in nagon po samoohranitvi.